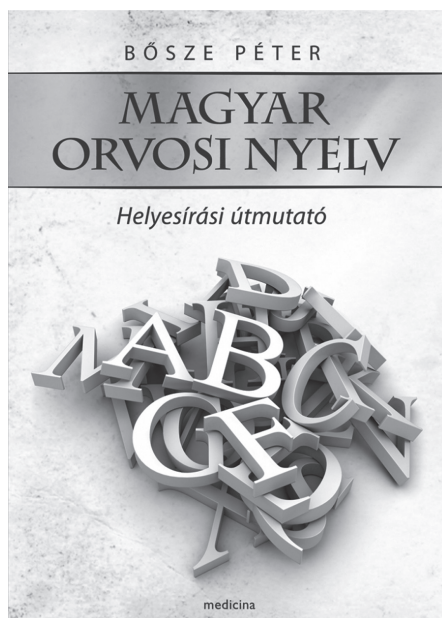

Gaál Csaba

Mostantól nincs mentség! (Gondolatok Bősze Péter *Helyesírási útmutató* c. könyvéhez)

„A stílus, melyben jelentésemet megírtam, azt a célt szolgálja, hogy leplezze lelkesedésem mértékét... Ha feltétlen támogatásomról biztosítottam volna, mások természetes reakciója – ismerem az akadémikus hozzáállást – az lett volna, hogy ellenezzék a kiadást. Ezért kérem, bocsássa meg jelentésem helyenként szentelen hangvételét.”

Részlet Jáki Szaniszló könyvének (*A látóhatár*) recenzió leveléből

Különféle orvosi folyóiratok vagy könyvek kézbevételekor csodálkozással vegyes értetlenséggel látjuk, hogy a szakszövegek írásmódja kiadványonként változik: ahány kiadó, annyiféle eljárás. A legragikusabb egy folyóiratra, könyvre nézve, ha a helyesírás egy szövegen belül sem egységes, következetlen. Nem értek egyet a bemutatandó könyv előszavában Keszler Borbála nyelvész azon állításával, hogy „...az orvosokban is nőtt az igény az egységes,

helyes írásmód iránt”, sokkal inkább az ellenkezőjét érzem, ezt azonban csak szakmabeli ítélheti meg hitelesen. A szaknyelv romlása nem csak időszerűvé, egyenesen szükségszerűvé, mi több, nélkülözhetetlenné teszi a könyv használatát!

Az *ortográfia* (görög; *orthos* = helyes, *graphia* = írás) a helyesírás tudománya. Célja, hogy kidolgozott elvek alapján egységes írásmódot adjon kezünkbe éppen azért, hogy az áldatlan mai gyakorlat elkerülhető legyen. 1992-ben jelent meg az *Orvosi helyesírási szótár* az Akadémiai Kiadó gondozásában. Az előszóban a szerkesztők még úgy gondolták, hogy forgatói méltányolni fogják, s követik tanácsaikat, ám az eredményre már előbb utaltam. A szótár elvben máig érvényben van. „Elvben”, írom több okból:

- már az eredeti kiadásba sok hiányosság és hiba csúszott be;
- az orvosi szókincs időközben jelentősen bővült;
- az utóbbi években a magyar orvosi nyelv területén számosan sok okos javaslatot éltek, de ezeket nem egységesítették, és javított kiadás híján nem érvényesültek;
- minthogy a kiadókra nézve nem kötelező érvényű, mindenki csak keretnek tekintti, és attól sokan eltérnek.

Nem vagyok hivatásos nyelvész, de gyakorló közlemény- és könyvíró, valamint szerkesztő. Ebbéli tevékenységeim okán különös figyelemmel tanulmányoztam Bősze Péter könyvét, aminek végeredményeképpen nyugodt lelkiismerettel írhatom: egyedülálló a maga nemében! Sok meglepetés is ért, hiszen kiderült, mennyi mindent nem tudtam, és amit tudtam,

annak egy része nem úgy van. Az is kétségtelen, hogy néhol kételyeim támadtak az indoklás miatt, ami azonban nem a könyvrót, hanem a magyar helyesírási szabályozást illeti.

A könyvbírálat egyik alapvető feltétele, hogy a véleményező igyekezzen azonosulni a szerzővel, vállaljon vele közösséget anélkül, hogy lemondana tárgyszerű bíráló megjegyzéseiről. További követelmény, hogy a recenzió hossza legyen arányos a mű jelentőségével. Nos, ez az a mondat, amely magyarázattal szolgál a talán szokottnál részletesebb elemzésre, a meg-növekedett terjedelmre, hiszen a kötet tartalmi érdemét és hasznosságát nehéz röviden értékelni. A könyv tíz fejezetre oszlik, ezek közül azonban csak néhányra térek ki egy-egy gondolat erejéig, saját gyakorlatom alapján.

2. fejezet. *A különírás és az egybeírás.* Bár a magyar helyesírási szabályokból ismertek az irányelvek, a döntés nem mindig egyszerű. Példaként szerepel a *pacemakerbeültetés*, melyet egybeírunk, viszont a *pacemaker-visszaiültetést* már kettőbe! Az ok: a második változat már három szóösszetételi tagból áll. Magam is elbotlottam a kettő közötti különbségben, ezért kétlem, hogy a nem különösen járatos szakíró vajon tudja-e a vonatkozó szabályt? Hasonló buktató egy másik példában: *endometriumcarcinoma*, de *endometrium-adenocarcinoma*.

Igen gyakori az önállóan idegen előtagok használata, melyek többsége *o* végű és görög–latin eredetű, például *balneoterápia*. Magam részéről az eredettel egyetértek, de sok esetben kételyem van az önállóan jelzővel szemben. A *bal(i)nea* ismert, és különálló szóként (fürdő) szerepel a szótárban. Értelmezésem szerint a szaknevek összetett szavaiban az *o* betű összekötő kapocsként szerepel az egyes elemek között: *gastrojejunocolicus*, *cholechojejunostomia*, *pancreatoduodenectomia*. Az utóbbi években sajnos egyre gyakrabban és következtelenül figyelhető meg az a helytelen gyakorlat, miszerint a szerzők az *o* betű mellett még kötőjellel is érzékeltetni akarják a kapcsolódó részek tagjait: *cranio-facialis*, *bilio-digestiv*, *cardio-respiratoricus*, *ilio-inguinalis*. Vagyis kétszeres jelét adják annak, hogy *összetett szavakról* van szó, ami nem csak felesleges és zavaró, de egyszerűen téves. Erre példa egy közleményből a *duodeno-gastrooesophagealis* összetétel alkalmazása, hiszen a kifejezés második felében a cikkíró egyszer csak egybeírja a két tagot. A meggondolatlan, illetve ötletszerű, egy cikken belüli írásmódra jellemző példa: *colo-proctologia*, miközben a *colographiát* egybefűzik, és rendre egybeírják a *coloscopia*, *gastrointestinalis*, *portocavalis* szavakat is.

4. fejezet. *Az idegen orvosi szavak és szó szerkezetek írása.* Úgy érzem, ez a kérdés kiforratlan területe orvosi helyesírásunknak. Idézek: „a szaknyelvi jövevényszavakat magyaros (fonetikus) vagy idegen, a forrásnyelv szerinti írásmóddal (*inhibíció*, *inhibitio*)” írjuk. Vagy: „a nem elterjedteket pedig csak idegenesen (*inguinalis*)”. De ki dönti el, hogy mi terjedt el és mi nem, vagyis mikor melyik írásmódot használjuk? A leglényegesebb azonban, hogy egy

közleményen belül legyünk következetesek! Engem zavar a *metafizistörés* vagy a *szarkómadifferenciáció*, mely esetekben még azt sem mondhatjuk, köznapiasodott szavakról lenne szó.

5. fejezet. *Írásjelek – orvosi nyelvi sajátosságok.* Első megközelítésre szinte közhelyszerűnek tűnik a cím, holott nagy a használatukra vonatkozó tájékoztatatlanság. Ilyen pl. a vessző szerepe és alkalmazása. Gyakran megfigyelhető, hogy felsorolásban is kiteszik az és, s, meg, vagy előtt, viszont elhagyják a *mint* előtt, ha azt hasonlító értelemben használják. A kérdő jellegű mondatokban fontos (lett volna) arról szólni, hogy a függő kérdések esetén nem kell kitenni a kérdőjelet. Különösen hasznos a felsorolásoknál a kettőspont és a pont szerepének meghatározása, ill. ha a felsorolások címszerűek és külön sorban vannak, akkor elhagyhatók.

6. fejezet. *Mozaikszók és rövidítések az orvosi nyelvben.* A mozaikszók arra szolgálnak, hogy hosszú neveket, fogalmakat helyettesítsenek, hátrányuk, hogy a nem szorosan vett szakmabeliek számára sokszor érthetetlenek. Meglepve veszem tudomásul, hogy a daganatoknál használt *TNM-beosztás* egyszavas betűszavai is mozaikszónak számítanak (*M1*, *pT4* stb.), holott ha belegondolok, nyilvánvaló. A rövidítéseket is sokszor használják helytelenül, bár a felhozott példák némelyike számomra szükségtelen szakmai „szleng”. Így például én soha nem használnám a *seb.-en* (sebészetben) vagy az *orv. ig.* (orvosi igazolás) írásmódot. Olyan nehéz azt a néhány szótagot teljesen kiírni?!

8. fejezet. *A számok és a keltezés – orvosi nyelvi vonatkozások.* Itt főképpen a római számok használatának megvédését emelném ki. Mára oda jutottunk, hogy az egyetemisták körében is többnyire ismeretlenek. Arról értesülök, hogy az egyik bölcsészkar elsőéves hallgató a portástól érdeklődik, hol találja a tízes számú tantermet. Egy idő után visszatér és közli, hogy ahová küldte, ott az „*ikszes*” terem van. Egy másik megtörtént eset szerint pedig diákok a „*vé i-s*” termet tudakolták a portán. Ezt a megbocsáthatatlan hiányosságot ellensúlyozom akkor, amikor bármelyik írásomban, amelyekben pl. évszázadot kell jelölni, szándékosan a római számot használom abban a reményben, hogy a feledésbe merülő számjegyeket felfrissítem, emlékezetben tartsam, ill. akik nem ismernék, azokban tudatosuljon. Csak bízom benne, hogy a orvosok előbb-utóbb megismerik a római számokat, hiszen a medicinában ismeretük még elengedhetetlen.

Újabban elharapódzott az egész számok furcsa, sokszor érthetetlen írásmódja. Egy alapítvány év végi összesítését olvasom. Írnak benne *76 124 Eft*-ről, ami nekem megértési gondot okoz. Kitalálom persze, hogy a rövidítés ezer forintra vonatkozik, de ez így számomra, átlagműveltségű ember számára nem mond semmit. Egyértelmű viszont a teljesen kiírt szám: *76 124 000 Ft*, ami megfelelne a nevezett összegnek, vagyis *76 millió 124 ezer forintnak*. A *6100 Eft* a minden-

napi ember számára fejtörést okoz. Ha azonban az állt volna ott, hogy 6 millió egyszázszázezer vagy csak számokkal írták volna, mindjárt világos lenne. Ezt a rémisztő helyzetet ugyan még nem észleltem az orvosi közleményekben, de amint az utca nyelve megfertőzte már a szaknyelvet, nem árt idejekorán figyelmeztetni. A jelen orvosi helyesírási útmutatóban még kerek a világ!

9. fejezet. *Az orvosi csoportnevek írása.* Bevallom, meglepett az itt található összeállítás már a *csoportnév* megjelölés miatt is, ami újdonság volt számomra. Ebbe a legkiterjedtebb fejezetbe az orvosi szókinccs egy-egy tárgykörében (*betegségek, anatómia, mikrobák* stb.) előforduló elnevezések szerepelnek. Két, általam gyakran észlelt és kifogásolt pontra térnék ki. Az egyik a képpalkotó eljárások sorában a *mágneses rezonanciavizsgálat* betűszóval jelölt használata. A szerző helyesen kiemeli, hogy az *MR* a megfelelő forma. Sokan azonban – különösen a közsajtóban, de orvosok is! – *MRI-vizsgálatról* szólnak, amely lefordítva annyit tesz, hogy *mágneses rezonanciavizsgálat vizsgálat*, hiszen az *I* nemcsak az *imaging*, hanem az *investigation* rövidítése is.

A másik, gyakran helytelenül alkalmazott írásmód a baktériumok jelölése. Ha a kettős nevet használjuk, akkor nagybetűvel kezdünk (*Staphylococcus aureus*), ha viszont az általános elnevezést alkalmazzuk, akkor kisbetűvel írunk (*staphylococcusok*).

A tárgymutató ritkán tapasztalt pontossága itt tetten érhető (Bánki Judit összeállítása), ami szükséges is, hiszen elengedhetetlen az útmutató napi használatához. A szójegyzék ugyan a könyv járulékos része, de nélküle ebben az esetben a kötet nagymértékben leértékelődne. Megnéztem és valóban minden esetben megtaláltam a keresett fogalmat. Önmagában ez a tény külön érdeme a könyvnek.

A formai megjelenést nem csak érdekesnek, sokkal inkább dicséretesnek találom. A kemény borító az igénybevételt, a tördelőszerkesztés a kiemeléseivel együtt a könnyű

eligazodást segíti elő. A méret kissé szokatlan, de a tárgyhoz pontosan illő, hiszen nagyobb, mint a mindennapos szótáraké, de kisebb a szakkönyveknél megszokottnál: könnyen kezelhető.

Mostantól nincs mentség a szakírók és a kiadók számára, hiszen itt – a mai helytelen és kedvelt szóhasználatnál nem egy könyvről, egyről a sok közül, hanem – *a* könyvről van szó, amely helyesírási alapul szolgál minden szakszöveget létrehozó íróknak. Nem lehet kifogás, hogy nincs támpont; vajon hol található az a szabályok, melyekre támaszkodhatnánk. Ebben a könyvben minden egy helyen, magyarul, példákkal megtalálható. A kiadvány nem hiányozhat egyetlen olyan orvos polcáról sem, aki valamilyen módon közlésre kényszerül vagy hivatásából eredően rendszeresen ír. Az orvosi helyesírási szabályzatban lefektetett elvek nem törvényt jelentenek, hanem javaslatok. Mindezen túl állapotbeli kötelességmulasztással vádolhatók azon kiadók, szerkesztőségek, amelyek szakszövegek megjelentetésével foglalkoznak, és figyelmen kívül hagyják az itt leírt szabályozásokat. Ismerve azonban a hazai helyzetet, nem titkolhatom el kétségeimet sem. Mert az alábbi idézetből kitűnik ugyan a könyv szerzőjének lankadatlan erőfeszítéséből származott fáradozása, de az is, hogy számolhat azzal, hogy süket fülekre talál. Bízni kell azonban a jóra, nyelvi helyességre nyitott szakírókban, akiknek az ismertett kiadvány bőséges hasznára válik.

„Kevés az, amit tehetek, de amit teszek, lángoló szívvel teszem. Siketeknek prédikálunk; annyira előlte a pulyaság szívünkben a virtusnak minden érzéseit, hogy még nevetnek érte. De nem esik minden szó kősziklára; némely mag ezer annyit ad vissza...” (Kazinczy Ferenc)

Bősze Péter: *Magyar orvosi nyelv – Helyesírási útmutató Medicina Kiadó 2018.*

„Az orvosi szaknyelv jelentős hányadát az anatómiai terminus technicusok alkotják. [...] Ezek] megértése és ismerete minden tudományban való elmélyedés elengedhetetlen feltétele. Isaac Joubert a XVI. században Interpretatio dictionum anatomicarum című híres munkájában említi: »Minden tudománynak saját nyelve van, amelyet a kezdő számára elsőként kell tanítani, különben tanulmányai sikertelenek lesznek.«”

Donáth Tibor: *Anatómiai nevek; Előszó*